

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 323.1.01

*М. Беззуб'як,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин
НАН України*

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗМУ І ТЕОРІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ

Статтю присвячено порівняльному аналізу теорій націоналізму й теорії політичного реалізму. Здійснена спроба синтезу цих двох теоретичних формацій з метою вдосконалення пізнавального апарату політології міжнародних відносин. На підставі базових положень реалізму, розглянуто роль націоналізму, як глобальної соціальної сили в світовій політиці, а також реалістські теоретичні інтерпретації цієї сили. Особливу увагу надано витлумаченню націоналізму як фактору міжнародних конфліктів та наслідкам для систем міжнародних відносин національних державотворчих процесів.

Ключові слова: міжнародні відносини, націоналізм, реалізм, зовнішня політика, державотворення, війна.

Беззуб'як М. Принципы реализма и теории национализма

Статья посвящена сравнительному анализу теорий национализма и теории политического реализма. С целью усовершенствования познавательного аппарата политологии международных отношений, осуществлена попытка синтеза этих двух теоретических систем. На основании базовых положений реализма рассмотрена роль национализма в мировой политике, а также реалистские интерпретации этой определяющей силы современности. Особое внимание уделено интерпретации роли национализма в международных конфликтах и последствиям для международных систем процессов образования новых государств.

Ключевые слова: международные отношения, национализм, реализм, внешняя политика, образование государств, война.

Bezsubjak M. Principles of realism and theories of nationalism.

The article deals with comparative analysis of the theories of nationalism and theory of political realism. This study aimed at methodological synthesis of these two groups of theories in order to improve a cognitive potential of political science in the sphere of its application to international relations. The role of nationalism as a global social factor and interpretation of this factor by realism is regarded. The special research attention is paid to the ways modern international conflicts and state-building processes are inspired by nationalism.

Key words: international relations, foreign policy, nationalism, realism, international conflict, state-building.

Реалізм був і залишається провідною традицією теорії міжнародних відносин та однією з найдавніших новоєвропейських політичних філософій. Крім того, він має неабияке прикладне значення, оскільки, зародившись у класичній європейській політичній практиці, продовжує і надалі надавати ефективні правила та настанови зовнішній політиці всіх країн світу. Реалізм передусім зосереджений на витлумаченні та формуванні зовнішньополітичної поведінки держав, описові насамперед міждержавного виміру міжнародних відносин. Націоналізм також безпосередньо стосується царини світової політики. Він став історичним чинником, що змінив структуру і форму цієї політики. «Націоналізм є тією політичною силою, яка визначала особливості європейської та світової історії протягом останніх двох століть значно більшою мірою, ніж ідеї свободи та парламентської демократії чи ідеї комунізму» [1, С. 211].

Таким чином, реалізм та націоналізм не можуть не взаємодіяти як у сфері суспільної практики, так і сфері соціальної теорії. Остання є особливо цікавою, оскільки і реалізм, і націоналізм вже виокремилися та сформувалися як складні й розвинені теоретичні будови. Тому й порівняльний аналіз варто здійснювати саме на теоретичному рівні, порівнюючи реалістську теорію із теорією націоналізму.

Найвичерпніше і найлаконічніше витлумачення реалізму віднаходимо в творчому доробкові Г. Моргентау. Насамперед йдеться про його шість принципів політичного реалізму [2, С. 3–6].

Згідно з першим принципом, суспільство та його політична підсистема керуються об'єктивними законами, укоріненими в людській природі, саме в якій і містяться об'єктивні закони, що регулюють суспільно-політичні відносини. Відмовитися від виконання цих законів може, на думку Г. Моргентау, лише людина, котра цілком усвідомлює ризик поразки. Людська природа, за твердженням політичного філософа, є вічною та незмінною, як і закони політики, котрі вона містить у собі. Ця природа і закони були адекватно описані й витлумачені ще класичними філософами Китаю, Індії і Стародавньої Греції та майже не змінилися від тих часів. Г. Моргентау остаточно підтверджує свій послідовний традиціоналізм, стверджуючи, що новизна в політичній теорії — не обов'язково чеснота, так само як стародавність — не обов'язково недолік.

Реалізм, претендуючи якщо не на вічність, то принаймні на стародавність своїх ідейних засад, неминуче заходить у суперечність із націоналізмом, який є відносно новітньою політичною тенденцією та ідейною системою. Реаліст сприйматиме націоналізм як заперечення великої традиції. Натомість для націоналіста реалізм може видатися заскорузлою та замшлюю архаїкою. Б. Андерсон наголошує на цій «вічній революційній молодості» націоналізму: «І в Європі, і в колоніях слова

«молодий» і «молодість» означали динамізм, прогрес, ідеалізм самопожертви і революційну волю» [3, С. 139].

Другий принцип політичного реалізму формулюється Г. Моргентау як необхідність осмислити міжнародні політичні відносини в термінах влади. Запровадження категорії влади до політологічного дискурсу дисциплінує мислення політолога, а також предметно специфікує власне політологію. Таким чином, реалізм концептуально організовує дослідницьке поле політичної науки.

У рамках другого принципу політичного реалізму перебуває одна з найважливіших точок дотику власне реалістських ідей та теорії і практики націоналізму. Ось уже понад двісті років (десь від часів великих європейських революцій) націоналізм є одним із джерел сили держави на міжнародній арені. Саме націоналізм дає можливість навіть невеликій країні виживати в жорстко конкурентному середовищі світової політики. Саме націоналізм уможливує протистояння між невеликою нацією і великою імперією. Саме націоналізм радикально змінив ландшафт міжнародної політики, ставши тією реальністю, на яку не може не зважати жоден послідовний реаліст, якими б доктринерськими не були його переконання.

Сила націоналізму в єдності. Консолідуючий потенціал націоналістичних рухів є історично безпрецедентним. Його можна порівняти лише з релігійною єдністю. Подібність чи навіть історична наступність релігійної та націоналістичної згуртованості зазначалася багатьма теоретиками націоналізму. Багато авторів також говорять про суперечність між релігійною та національною свідомостями, про боротьбу релігії й націоналізму за владу над «душами» народів. Зокрема, Б. Андерсон твердить: «XVIII ст. у Західній Європі знаменує не тільки сходження епохи націоналізму, але й занепад релігійних способів мислення» [3, С. 35]. Інший теоретик націоналізму — Е. Гелнер — говорить вже про спорідненість та комплементарність релігійної та національної свідомості. Передусім він має на увазі протестантизм та європейський націоналізм, які тривалий час співіснували і мали одне історичне спрямування [4, С. 265]. Йому втрує С. Хантінгтон, котрий відзначає націотворчий позитивізм синтезу релігії з патріотизмом у формуванні американської нації. Проте такий синтез відбувається передусім на користь світського відповідника та опонента релігії — націоналізму.

С. Хантінгтон доводить, що у Сполучених Штатах склалася така собі громадянська релігія з усіма ознаками суто релігійного культу — політичні святі та вищі істоти («батьки-засновники»); «богообраний народ»; квазірелігійні ритуали, церемонії, символи; квазірелігійні національні свята [5, С.1 66–169]. З іншого боку, той же Е. Гелнер відзначає можливість

суттєвої модифікації та стримування релігійним впливом націоналістичного поступу. Передусім він має на увазі стримуюче-модифікуючий вплив ісламу на націотворчі процеси в арабських та інших мусульманських країнах [4, С. 291]. Отже, релігія і націоналізм можуть відверто суперечити одне одному. За такої ситуації — або націоналізм витісняє релігію, переймаючи її структуру і механізми впливу на масову свідомість, або ж наднаціональна та космополітична релігія не дає можливості розвинути окремих націоналізмів. Релігія і націоналізм можуть діяти, доповнюючи одне одного. Хоча й у цьому разі конкуренція між ними не припиняється і кожен намагається «використати» іншого. Відомі випадки політичної інструменталізації релігії. Перш за все це російське православ'я та протестантизм в Америці. Відомі й протилежні випадки, коли та чи інша конфесія використовувала націоналізм у своїх інтересах. Так було за часів Реформації, і так є нині в ісламському фундаменталізмі, який провокує серед націй мусульманського світу суто націоналістичні антиамериканські та антиєвропейські настрої.

Ототожнення кожного окремого члена нації з інтересами цієї нації робить її майже нездоланною. На думку одного з провідних ідеологів європейського націоналізму Ш. Морасса, «націоналізм, свідомий своєї ролі, дотримується правила, що порядний громадянин підкоряє власні почуття, інтереси та схильності добру Батьківщини. Він знає, що Батьківщина — це абсолютна умова його власного благополуччя й благополуччя його співвітчизників. Будь-яку особисту вигоду, що завдає шкоди Батьківщині, він сприймає як вигоду хибну, будь-яку політичну проблему, вирішену без урахування інтересів Батьківщини, він вважає не цілком вирішеною проблемою, отже, націоналізм зводить усі питання, що постають перед ним, до спільного знаменника, який є не що інше, як інтереси нації» [6, С. 129].

Націоналізм доводить, що потенціал держави на міжнародній арені, як і соціальна згуртованість загалом, мають потужні ірраціональні джерела. Остання не стільки ірраціональна, скільки дорациональна. Згуртована нація може собі дозволити будь-яку найраціональнішу зовнішньополітичну стратегію, тоді як розколота і неконсолідована нація залишатиметься неспроможною до будь-якої стратегічної діяльності. Таким чином, практично-політичний синтез націоналізму і реалізму відбувається на етапах державотворення, коли вже згуртована нація починає здійснювати цілком реалістську зовнішню політику. Націоналізм забезпечує реалізму щільну соціальну базу. Натомість реалізм стримує націоналістичні прагнення, спрямовані на поширення за межі національного ареалу (геополітичної території).

Для Г. Моргантау світова політика є боротьбою за владу. Втім ось уже близько двохсот років одним з головних засобів такої боротьби є

націоналізм. На думку Ім. Валерстайна, «нації і націоналізм здійснюють внутрішньозонний поділ цих зон [центральных і периферійних] у більш складному як внутрішньо-, так і міжзонному змаганні за провідні позиції в ієрархії [7, С. 98].

Первинно і в найширшому плані Г. Моргентау визначає владу як спроможність одного розуму контролювати інший. На сьогодні навряд чи існує хоча б ще одна система ідей та соціальна сила, здатна контролювати і захоплювати уми окремих людей та колективну свідомість народів більше, ніж це робить націоналізм. Тому він може вважатися одним із найпоказовіших сучасних проявів влади в її традиційному розумінні реалістом.

У вченні про національну могутність Г. Моргентау знову звертається до концепцій і реалій націоналізму. На його думку, потенціал держави на міжнародній арені komponується багатьма складовими: це і географія, і демографія, і природні ресурси, і військова готовність, і якість дипломатії та управління, і промисловий потенціал. Однак серед усіх цих компонент видатний реаліст принципово наголошує на складових, які безпосередньо стосуються націоналізму. Він вирізняє такий фактор державного потенціалу, як національний характер та національний дух, або ж моральний стан нації. Передусім Г. Моргентау зараховує чинники національного характеру і національного духу до людських факторів зовнішньополітичної діяльності. Через те вони мало підлеглі раціональній калькуляції, тобто їх важко врахувати в процесі оцінювання потенціалу держави на міжнародній арені. Зазначені два чинники вже неодноразово підривали авторитет рацію у політологічному аналізові. Г. Моргентау наводить два найяскравіших історичних приклади Німеччини та Росії у яких національний характер і національний дух відіграли одну з вирішальних ролей. Зокрема, він стверджує: «Національний характер надав Німеччині та Росії початкову перевагу в боротьбі за владу, оскільки вони змогли у мирний час трансформувати значну частину національних ресурсів в інструменти війни» [2, С. 138]. Стосовно Росії Г. Моргентау зауважує: «Традиція цілковитого підпорядкування владі й традиційний страх перед іноземцями зробили неймовірно велике військово будівництво прийнятним для всього населення» [2, С. 138].

Націоналізм сприймається Г. Моргентау як даність, як той фактор міжнародно-політичної сили, котрий не можна не враховувати. В оцінках національної могутності великий реаліст закликає брати до уваги і здоровий глузд британців та їх негативне ставлення до догматизму, і винахідливість та ініціативність американців, і жорсткий картезіанський раціоналізм французів, і дисциплінованість та ретельність німців, і примітивну силу та наполегливість росіян.

Водночас не лише Г. Моргентау, але й більшості реалістів притаманне цілком негативне ставлення до націоналізму. В тому ж ученні про національну могутність він виокремлює три помилкові оцінки національної могутності. Помилковим, вважає Г. Моргентау перебільшення ролі якогось одного фактора цієї могутності та нехтування на його користь або ж підпорядкування йому інших елементів потенціалу держави на міжнародній арені. Такі три помилки він рубрикує як: геополітику, мілітаризм, націоналізм. У першому випадку, зрозуміло, йдеться про перебільшення ролі географічного елементу національної могутності, у другому — військового, а в третьому — національного. Г. Моргентау стверджує: «Націоналізм намагається пояснити національну могутність винятково або переважно в термінах національного характеру, поволі деградує в політичну метафізику расизму. Як географічне розташування постає для геополітики єдиною детермінантою національної могутності, так і членство в нації постає такою ж детермінантою для націоналізму» [2, С. 166].

Г. Моргентау розробив власну теорію походження та еволюції націоналізму, згідно з якою емоційна інтенсивність ідентифікації певного індивіда з власною нацією обернено пропорційна стабільності певного суспільства. Чим незахищенішою та індивідуалізованішою почуває себе людина, тим більше прагне вона ототожнити себе з широким національним колективом, тобто страх та ізолюваність породжують націоналізм. Найбільше проявилася дія всіх цих факторів націоналізму у німецькому фашизмі, адже саме в німецькому суспільстві часів міжвоєнної індивідуальна незахищеність була найбільшою, що й розпалило полум'я націонал-соціалізму [2, С. 112–113].

Чим можна пояснити загалом критичне ставлення реалістів до націоналізму? По-перше, тим, що реалізм є вкрай раціоналістичною доктриною. Натомість націоналістичний рух і націоналістична свідомість містять у собі чимало ірраціонального, що й викликає заперечення з боку послідовних реалістів. Хоча й чутки про якусь особливу ірраціональність націоналізму є також перебільшеними. Врешті-решт, що заважає будь-якій національній державі здійснювати цілком раціональну реалістську зовнішню політику? Маніакальний педантизм так само мало властивий реалізму, як і націоналізму — знавісніла біснуватість. Хоча й крайні форми патологічного реалізму та крайні форми патологічного націоналізму все ж трапляються. Однак ці форми є предметом вивчення психіатрії, а не політології чи політичної теорії. Відомо, яка хистка межа між розумом та емоцією, між психічним здоров'ям і психічною хворобою.

По-друге, реалістам, принаймні класичним, властива певна ідеалізація донаціоналістичної доби. Сам Г. Моргентау в доволі рожевих барвах змальовує міжнародні відносини XVIII — першої половини XIX ст.

Тогочасна світова політика відзначалася суттєвим аристократичним та християнським космополітизмом, тобто тогочасний світ ще не був так очевидно диференційованим за національним принципом. Прихід націоналізму певною мірою зруйнував реалістський ідеал, змусивши реалістів шукати нові концептуальні відповіді на новітні націоналістичні виклики. Однак доктрина реалізму через обмеженість, притаманну будь-якій доктрині, не завжди могла знайти таку відповідь. Суперечність націоналізму й реалізму — це значною мірою конфлікт культур, оскільки вони є похідними різних історичних ціннісних систем. На думку Б. Андерсона, «для розуміння націоналізму слід пов'язувати його не з ідеологіями, які сприймаються на рівні самосвідомості, а з широкими культурними системами, які йому передували і з яких — а водночас і на противагу яким — він з'явився» [3, С. 35]. Йому вторує Дж. Пламенац: «Націоналізм виникає тоді, коли народи усвідомлюють не тільки культурне розмаїття, але й культурні зміни та поділяють певну ідею прогресу, яка спонукає їх порівнювати власні досягнення й спромоги зі здобутками інших» [8, С.635].

По-третє, реалізм — доволі консервативне вчення, зорієнтоване на підтримання статус-кво, у той час як націоналізм був і залишається революційною силою, яка руйнує старі політичні структури і породжує нові. Тут доречно згадати вчення Г. Моргентау про імперіалізм, згідно з яким імперіалістичною є та держава, яка прагне зруйнувати усталений баланс сил. Отже, новоутворена національна держава, об'єктивно діючи проти тих структур міжнародної політики, які вже склалися до її виникнення, неминуче міститиме в зовнішній політиці елементи імперіалізму в його тлумаченні класиком реалізму. Дещо іншою є думка вже теоретика націоналізму П. Альтера: «Націоналізм засвідчував та засвідчує, що він може бути складником як імперіалізму, так і антиімперіалізму» [1, С. 211]. Хоча й особливої суперечності між міркуваннями цих двох авторів немає, адже відомо, як легко і майже непомітно боротьба за власне визволення може перетворитися на боротьбу за пригнічення інших. Саме тут і має спрацювати стримуюча сила реалістського здорового глузду, коли нестримна та ірраціональна націоналістична наснага зупиняється на певному етапі націотворення тверезими і раціональними міркуваннями реалістського зразка. Тому найоптимальнішим є поєднання націоналізму та реалізму в одній особі — індивідуальній чи колективній.

По-четверте, реалізм є добре структурованою та диференційованою доктриною. Він чітко відокремлює сферу політики від інших суспільних сфер. Для реалістів політичні відносини — це владні відносини. Натомість націоналізм є вкрай агрегованою ідейною системою і соціальним рухом. Він об'єднує і залучає всі елементи суспільних відносин — політичні,

культурні, економічні, правові. Інакше кажучи, там де реалізм роз'єднує, націоналізм — об'єднує. Світ націоналіста заплутує і затьмарює світ реаліста, робить його менш структурованим і прозорим.

Реалізм вимагає тверезості думки. У багатьох елементах він ґрунтується на здоровому глузді. Через те будь-яке тотальне заперечення і відкинення певного явища міжнародної політики невластиве для реаліста. Навіть заперечуючи націоналізм, реалізм неминуче прагнучиме знайти шляхи примирення і форми компромісу. Зокрема, той самий Г. Морґентау змирився з існуванням окремого націоналізму окремих націй, який полягає в прагненні певної нації створити власну державу і жити за власними національними принципами. Натомість всю свою критику він зосереджує на універсалістському націоналізмові. Цей різновид націоналізму полягає в прагненні певної нації поширити свої уявлення про принципи соціальної організації на весь інший світ. За твердженням Г. Морґентау, «для націоналізму XIX ст. нація була найвищою метою політичної дії, кінцевою метою політичного розвитку, поряд з якими існували інші націоналізми з подібними і рівними націоналістичними цілями. Для націоналістичного універсалізму кінця XX ст. нація не більше ніж відправний пункт для здійснення універсалістської місії, найвищою метою якої є підпорядкування та оформлення всього світу політики. Тоді як націоналізм хотів одну націю в одній державі і нічого більше, націоналістичний універсалізм нашого часу домагається для однієї нації і однієї держави права нав'язувати свої цінності і стандарти іншим націям» [2, С. 339]. Однак така бінарна класифікація націоналізмів у Г. Морґентау може видатися дещо спрощеною з погляду теорії націоналізму, в якій суттєва увага приділяється саме типологізації націоналізмів. Націоналізм — історичне явище. Він розвивається, вдосконалюється, урізноманітнюється. Він демонструє все нові і нові свої типи. На думку Б. Андерсона, «націоналізми XX ст. мають ... глибоко модульний характер. Вони можуть опиратись і опираються на більш ніж півторасотлітній досвід і три ранні моделі націоналізму» [3, С. 153].

З міркуваннями Г. Морґентау перегукуються погляди сучасного неореаліста Дж. Міершаймера. На думку цього представника неореалізму, ідеологія націоналізму набагато потужніша від ідеології демократії. Тому будь-яка спроба нав'язати демократичний устрій більшості країн світу рано чи пізно призведе до націоналістичної реакції. Цілком можливо, що спочатку глобальні «демократизатори» сприйматимуться як друзі, добродійники і визволителі, однак згодом націоналістичні почуття візьмуть гору і розпочнеться національно-визвольна боротьба тепер вже глобального масштабу. У цьому якраз і полягає загроза будь-якої насильницької демократизації. Вона провокує націоналістичний опір, який

за логікою протистояння може набути жорстоких і навіть знавіснелих форм. Демократія є винаходом окремих націй, тобто одним із продуктів їх націоналізму. Тому ця демократія неминуче викличе спротив тих націй, у національній свідомості яких демократичні цінності або відсутні, або другорядні [9].

Третій принцип політичного реалізму визначає інтерес держави як головний спрямовуючий концепт зовнішньополітичної діяльності, причому цей концепт, за твердженням Г. Моргентау, слід розуміти в термінах влади. Видатний класик реалізму доводить, що зміст зовнішньополітичних інтересів конкретно-історичний, тобто в різні історичні епохи такі інтереси тлумачаться по-різному. Єдине, що об'єднує ці різні тлумачення, — це одвічне прагнення держави до влади. Саме тут віднаходимо ще одну точку дотику реалізму та націоналізму. У сучасних міжнародних відносинах державний інтерес — це інтерес національний. Таким чином, епоха націоналізму цілком озмістовила суто абстрактні уявлення реалістів. І сьогодні єдиним суб'єктом міжнародних відносин, який може повною мірою виконувати заповіді реалізму, є саме національна держава — продукт націоналізму.

Четвертий принцип політичного реалізму стосується всього комплексу морально-політичної проблематики, з приводу якої так полюбляють розмірковувати реалісти. Для них моральні питання другорядні стосовно політичної необхідності. Однак і в рамках цього принципу реалізм та націоналізм багато в чому дотичні. Зокрема, Г. Моргентау говорить про суто індивідуальну природу моральної відповідальності, тобто для політика головним є відповідальність перед політичною спільнотою, яку він представляє серед інших народів, а не його відповідальність перед власним сумлінням. Однак саме це проповідує й націоналізм, для якого інтереси нації завжди вищі за інтереси окремого члена. Дивно, як реалізм, який заперечує моралізаторство, та наскрізь моральна доктрина націоналізму зійшлися у положенні про перевагу відповідальності перед колективом над відповідальністю перед собою і за себе. Проте таке здивування досить поверхове, і при глибшому погляді в рамках націоналізму спостерігається феномен «трансформації» індивідів у колективне і колективного в індивіда. З огляду на це К. Калхун зазначає: «Нації зазвичай вважаються індивідами — неподільними в буквальному і єдиними, такими, що розвиваються в процесі історії, подібно до того, як звичайні люди проживають своє життя в метафоричному смислі» [10, С. 102].

Останній (шостий) принцип політичного реалізму обстоює автономність сфери політики, вважаючи її винятково сферою владної взаємодії. Для класичного реалізму прагнення влади — це головний мотив політичної поведінки. Г. Моргентау чітко відокремлює людину політичну

від людини економічної, людини моральної чи людини релігійної. Для першої характерне прагнення влади понад усе. Здавалося б, саме тут виникає найбільша суперечність між націоналізмом та реалізмом, адже для першого існує лише людина-національна, яка містить у собі всі інші елементи. Проте ця суперечність не абсолютна, оскільки для нації, особливо на етапі націотворення, властиве прагнення до здобуття якомога більшої владно-силової ваги на міжнародній арені, тобто властиве це суто реалістське прагнення до здобуття влади і боротьби за владу.

Порівняння націоналізму і реалізму підтверджує, що ці дві ідейні системи водночас і суперечать, і доповнюють одна одну. Першим висновком, який можна зробити на підставі порівняння, є те, що націоналізм і реалізм переживуть так звану глобалізацію, особливо в її ліберальній версії. Актуальність як реалізму, так і націоналізму доводить, що у світовій політиці мало що змінилося, а з початком так званої глобалізації світ не набув якоїсь абсолютно нової структури і форми, в ньому так само діють зовнішньополітичні настанови реалізму і він так само поділений за національним принципом. Реаліст і націоналіст однаково негативно ставитимуться до такого модного нині «плачу за національною державою». Прикметною з огляду на це є думка Р. Брубейкера: «Ті, які проголошують настання постнаціонального віку, занадто поспішають відправляти національну державу на звалище історії. Вони недооцінюють той запас живучості (resilience), а також багатство й складність інституційної і нормативної традиції, що, як виявляється, все ще містить у собі життєву силу, незалежно від того, добре це чи зле» [11, С. 803].

Література

1. *Альтер П.* Націоналізм: проблема визначення / Петер Альтер // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : Смолоскип, 2000. — С. 211–215.
2. *Morgenthau H. J.* Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / Hans J. Morgenthau. — Fifth Edition, Revised. — N.Y. : Alfred A. Knopf, 1978. — 653 p.
3. *Андерсон Б.* Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Бенедикт Андерсон ; пер. с англ. В. Г. Николаева — М. : Канон-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. — 288 с. — (Малая серия «CONDITIO HUMANA» в серии «Публикации Центра Фундаментальной Социологии»).
4. *Гелнер Е.* Нації та націоналізм. Націоналізм / Е. Гелнер ; пер. з англ. Г. Касьянов. — К. : Таксон, 2003. — 300 с. — (Ex Professo).
5. *Хантингтон С.* Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон ; [пер. с англ. А. Башкирова]. — М. : АСТ; Транзиткнига, 2004. — 635 с.
6. *Морасс Ш.* Повернення до живих речей / Шарль Морасс // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : Смолоскип, 2000. — С. 121–132.
7. *Валлерстайн И.* Конструирование народа / Этьен Балибар, Иммануил Валлерстайн ; [пер. с фр. под ред. О. Никифорова и П. Хицкого] // Раса, нация, класс. Двусмысленные идентичности. — М. : Логос, 2004. — С 83–102.

8. **Пламенац Дж.** Два типи націоналізму / Джон Пламенац // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : Смолоскип, 2000. — С. 634–648.

9. **Mearsheimer J.** Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-conservatism / John Mearsheimer. — Open Democracy Ltd, 21.04.2005. — Р. 1–7.

10. **Калхун К.** Націоналізм / Крейг Калхун ; пер. с англ. А.Смирнова. — М. : Территория будущего, 2006. — 288 с.

11. **Брубейкер Р.** Громадянська та етнічна нації у Франції та Німеччині / Роджерс Брубейкер // Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : Смолоскип, 2000. — С. 797–803.

УДК 327:316.4

В. Дударьов,
кандидат політичних наук, доцент,
Запорізький національний
технічний університет

СОЦІАЛЬНА РІЗНОРІДНІСТЬ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Статтю присвячено розгляду внутрішніх факторів зовнішньополітичної діяльності. Простежується й теоретично витлумачується зумовленість зовнішньої політики внутрішньою регіональною, етнокультурною та стратифікаційною різноманітністю. Федералізм визначається як один з можливих принципів організації внутрішньополітичного життя, який дає можливість створити надійну внутрішньополітичну опору зовнішньополітичної діяльності та водночас визначає її стиль.

Ключові слова: зовнішня політика, міжнародні відносини, дипломатія, політичний устрій, етнокультурна гетерогенність, регіональна гетерогенність, федералізм.

Dudaryov V. Социальная разнородность и внешняя политика

Статья посвящена рассмотрению внутренних факторов внешней политики. Исследовано и теоретически проинтерпретирована обусловленность внешней политики внутренним региональным этнокультурным и стратификационным разнообразием. Федерализм трактуется как один из возможных принципов организации внутренней политики, позволяющий создать надежную внутреннеполитическую опору внешнеполитической деятельности, и в то же время определяющий стиль этой деятельности.

Ключевые слова: внешняя политика, международные отношения, дипломатия, политическое устройство, этнокультурная гетерогенность, региональная гетерогенность, федерализм.

Dudaryov V. Social diversity and foreign policy

The article is on inner factors of foreign policy. The determination of foreign policy behavior by domestic regional, ethnic, cultural and stratification diversity is interpreted. Federalism is treated to be the most appropriate leading principle for a stable foreign policy and factor of its shaping as well.

Key words: foreign policy, diplomacy, federalism, international relations, political system, ethno-cultural and regional diversity.